

ՄՇԿԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի, Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлиси, Редакция „Мшакъ“, Կամ Тифли, Rédaction „Mschak“, Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և առօրեայ):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիզով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպեկով:

Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԿԻՐ ԳՐԻԿՈՐ ՎՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԻՆԻՍՏԻՆ

Պանդուխտների հոտանքը.— Նեմֆին Տե- ՍՈՒԹԻՆԸ. Հեռագրի թիֆլիսի դուռայի կող- մից ներքին գործերի մինիստրին. Մամու- Նաճակ Պետտիգորսկից. Ներքին տուրք.— ԱՐ- ՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆԸ. Պատերազմի տուրքը. Արտաքին տուրք.— ՀեՆՈՒԳՐԻՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՆ. ԲԱՐՈՒԹԻՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հէյդար- Շահ:

ՊԱՆԴՈՒՆԻՍՏԵՐԻ ՀՈՍԱՆՔԸ

Մի երեսուն քառասուն տարի արանից տուրք Անդրկովկասը քիչ պանդուխտներ էր տալիս: Թիֆլիսում մեծ մասամբ գոր- ծու էին Փոքր Ասիայից եկած հայ հա- մախներ, Բալուչներ: Պարսկաստանից եկած համալրականներ: Արևմտեան Անդրկովկասում պանդուխտները մի որոշ թիւ ունեւոր էին իմերէթցիները, վարելով առն փառաների, հիւրանոցի ապաստաններ և այլնործ- ների պաշտօններ:

Այժմ պանդուխտներ ունենք մեր եր- կրի բոլոր մասերից: Նոր-հայազէտի, Ասիայից, Արևմտահայաստանի, Արարատ- շարի, Զանգեզուրի, Երուսաղէմի ուրիշ գա- լաններ մեծ քանակութեամբ պանդուխտ- ներ են ուղարկում դէպի քաղաքները: որտեղ նրանք և բեռնակրութեամբ են պարտադրում և դարձրածների մէջ բան- լորներ գտնուում առանց փաստաթղթերի: Պարսկական աշխատողները մի մասն էլ ամառային ամիսներում գնում է կալուածատէրերի կամ հարուստ գիւղա- ցիների մօտ խոտ և հայ հնձեղա:

Պանդուխտների հոտանքը սաստիկացաւ զգաւորապէս երկու հանգամանքի ազ- դեցութեան տակ: Մի կողմից գիւղական հողը սկսեց փառքանալ առն հաշուով, ու- ռապիտակ գիւղական ազգաբնակչութիւնը անողորմ աւելանում էր, իսկ նա չէր կարողանում գրաւել ազատ հողեր նոր բնակութիւններ հաստատելու համար: գիւղի աւելացած աշխատող ձեռքերը նոր գործ էին որոնում, որ և գաւան քա- ղաքներում: Միւս կողմից մեր երկրում հաստատված գործարանները, մանաւանդ նախապէս շրջանում, պահանջում էին աշխատող ուժեր և տալիս էին այնպիսի

վարձատրութիւն, որը գրեթէ էր ոչ միայն այն պանդուխտների համար, որոնք անդործ լինելու պատճառով պատրաստ էին աշխատել շատ համեստ վարձատրու- թեամբ, այլ և այնպիսի գիւղացիների համար, որոնք բաւականաչափ հող ու- նէին իրանց ապրուստը հայկաթեղու- րայց համեմատաբար աւելի քիչ էին վարձատրվում, քան գործարաններում աշ- խատողները:

Ենթադրել այդ երկու դիտարը և մի քանի մասնաւոր նախաձեռնումներ մեր երկիրը տալիս է պանդուխտների մի ու- ռոշ թիւ, որոնցից կազմվում են մեր եր- կրի գործարանների աշխատողների շար- ջերը: Եւ եթէ գիւղատնտեսական բար- ւորումները հնարաւորութիւն ունենան մի որոշ աստիճան աւելացնել հողի արդիւ- նաբերութիւնը և լրացուցիչ աշխատանք- ներ ստեղծել գիւղական շրջանում, այնու- ամենայնիւ պանդուխտների քանակու- թիւնը չի պակասի, որովհետեւ սղգաբնա- կութեան աճումը կատարվում է աւելի զգալի և մեծ չափով, քան գիւղատնտե- սական բարւորումները:

Բնորոշ է և այն, որ պանդուխտներ տալու գործում միմեանցից յետ չեն մնում ոչ համայնական հողատիրութիւն և ոչ մասնաւոր սեփականութիւն ունե- ցող տեղերը: Թէ Օսկանդրի գիւղացիներ և թէ Իմերէթի կողմից շրջանները շտապում են քաղաքներ իրանց ապրուստի պակա- սորդը լրացնելու համար: Հողատիրու- թեան ձեռք, անկասկած, որոշ գեր կատա- րում է, նայած տեղական հանգամանք- ներին, բայց ներկայ մեր պայմաններում նա չափազանց երկրորդական նշանակու- թիւն ունի և հպատակվում է աւելի խո- շոր ազդեցութիւններին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆԸ

ՀեՆՈՒԳՐԻ ԹԻՖԼԻՍԻ ԳՈՒՄԱՍԻ ԿՈՂՄՅՏ ԵՐ- ԲԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐԻՆ

Թիֆլիսի քաղաքային դուռայի չորս ձախա- տրների ստալարիութեամբ միմեայնի դուռայի վնաս ուղարկել շտրաւարակա հեռագրի ներ- նալով սնուկը, հանց տնտեսից մի փոքր, թիրմա շալից կարած քառի, որի մէջ զնդ- գնում էին մի քանի թուամանուց էշաֆիներ: Անա իմ պատրաստած սուրբը:

— Անա և իմը, հանելով մի նոյնպիսի, բայց յուրանքից կարած քառի, ցոյց տուցե՛ք մէջդի Քէրիմը:

— Ինչու, աղաքակները հեռոնեւ սաստիկա- նում և աւելի բացարձ զերկով էին լվում: Թափուրը մտնում էր գէպի էմիրի քարվան- սաբան: Քարվանսարայի գանապան խանութնե- թից, անկիւններէր գուրս էին գալիս մարդիկ և վազում գէպի վերև:

— Թրտեղից է գալիս, մրտեղից է անցնե- լու, շարունակ հարցնում էին:

— Ալլահ, Ալլահ, սասց մի սէլիդ բազաղ, որ այդ քաղէին երևաց թրտում, — գովել են ինչ է այս մարդիկ. դիմաւորում են մի մար- դու, որ ոչ մուշէխ է, ոչ շէլիս-ու-իւլամ է, ոչ սէլիդ է, ոչ սուլա. այդ բաւական չէ, նրան Շահ անուրը ևս տուել են:

— Այո, նա Շահ է իր առատաձեռնութեամբ. ինքն նաքրեղբիւն Շահը նրան Հէյդար-Շահ է անուանում:

— Բայց ո՞ւմ փողով է նա առատաձեռնու- թիւն անում. չէ՞ որ ձեր տուած ոսկիներով:

— Զիչը է, աղա, բայց մեր ոսկիներից մի դիմար, մի դանն անգամ նա չէ պահում իրան համար, ինչպէս անում են ուրիշները, այլ մինչև վերջին բիստին բախում է կարօտեալ- ներին:

Մէլիդ քաղաղ հասկացաւ ում կողմն է նեու- վում քաղը, բայց չը կանխելով իրան յաղթ- ված հրատարակել, մտածեց պապանձեցնել իր ստանում, որին օրհնում էին հազարաւոր

քիւն գործերի մինիստրին: Գաղաքային դուռայի վնասները, նախնապալտի կողմից հաստատվե- լուց յետոյ գործարկում են երկու շաբաթ- վայ ընթացքում: Այս անգամ քաղաքային պաշտօնակատար իշխան Ն. Վ. Չէրքէզովը դիմեց նախնապալտին ուղարկելով հեռա- գրի պահէկը և խնդրեց իրագործել դու- մայի վնասը չը սպասելով երկու շաբաթ: Այ- սոր նախնապալտը թոյլարեց և երկուշիան ուղարկեց հեռագրը, որ ունէր հետեւել ըս- վանդակութիւնը:

«Ձեր Պաշտօնապալտութեան նշանակալից ձա- ու մէջ արտայայտած բարձր մարդասիրական և իմաստուն սկզբունքները աւետում են նոր դարձրածի գաղութը: Կատարութեան վնասութիւնը դէպի ինքնավարութեան օր- դանները և սրանց ու կենտրոնական վարչու- թեան մէջ միութիւն հաստատելը հնարաւոր- թու թիւն կը տան մեր Պետութեան բոլոր կու- սական ուժերին երևան գալ և աւելջ կը բերին նրա անսպառ գործիան զարգացումը ու բարգաւաճումը: Թիֆլիսի դուռայ, իբրև ներ- կայացուցիչ այն քաղաքի, որ կարող է նպարտ լինել այն բանով, որ Իուր այստեղ անց էր կացրել Ձեր մանկական տարիները, ող- լունելով Ձեր վտանգի և բարձրացված վերաբերմունքը դէպի ծայրերից բազմա- ցից ազգաբնակչութիւնը, որը միշտ ցան- կացել է ապրել մի ընդհանուր կեանքով ուսու ժողովրդի միւս մասի հետ, իր միաձայն որոշումով իրաւորութիւն տուցե ինձ արտա- յայտել Ձեր Պաշտօնապալտութեան անկեղծ երախտագիտութիւն և ցանկութիւն, որ այն իշխանութիւնը, որով Իուր օժտված էր Բարձ- ռագոյն կամքով, տայ Առեղ հնարաւորութիւն միացնել համաձայն աշխատանքի մէջ հասա- ռակական բոլոր ուժերը արդիւնաւոր գործա- գրութեան համար ժողովրդի օգտին և մեր թանգագին հայրենիքի բարօրութեանը:

Մ Ս Ս Ո Ւ Լ

Անդրկովկասի արևելեան մասերում ապրած մարդկանցից մը չէ ձանաչում այն խիղճ- բանութիւններին, որոնց հազարներով մեր կող- մին է ուղարկում Պարսկաստանը և որոնք յայտնի են «Տանջարի» ընդհանուր անունով: Իրանը մի տեսակ պարիստեր են մեր աւե-

հակառակորդ-խօսակցին, որ իր հարեան բա- ղազներէր մինն էր. հետեւել ջախջախիչ խօս- քերով:

— Այո, բախում է, բայց դրա հետ միասին, նա բախում է ձեր, մաւաւումներէր գրամ- ները ոչ միայն գերներէր, այլ և նորարան- ներին և եւտուրներին (Չուլուներին): Իուր մեղ գէթաթ աւել խնայում էր, բայց ձեր փո- ղերը տալիս էր քաղցրներին. դրա համար Ի- մամ Բիդայի անէջքին պէտք է եմթարկվէր:

Բաղաղը կարկամեց. առաքելութիւնը սաստիկ հաստեղծեցիչ էր. նա չը գտաւ պատասխան և գլուխը կախեց. ապա արտաստեց.

— Այդ մէջը ճիշդ ես ասում, աղա, ես պէտք է Հէյդար-Շահին հարցնեմ այդ և իմանամ ին- չու է այդպէս վարվում: Անա մտնում է նա:

— Սալաւաթ, սալաւաթ, լավցին աղադակ- ներ և մի ահագին ամբողջ գործ տալով թեմչի- դանից ներս խուժեց, շրջապատելով մի սպի- տակ էշի, որի վրա նստած էր աշխատան, մօտ 60 տարեկան մի մարդ, գործ և կողովք բըրեայ արան հազած, ու մի փոքր փաթիլոց գլխին զրած:

Իս Հէյդար-Շահն էր: Նա ոչ մուշէխից էր, ոչ շէլիս-ու-իւլամ, ոչ սէլիդ, ոչ սուլա, բայց նրա անունը թըն- դում էր ամբողջ Իրանում, ժողովուրդը նրան «Շահ» տիտղոսն էր տուել և նոյն իսկ Իրանի խորտա ինքնակալ, իսկական Շահ-Նասրէդդինը նրա հետ խօսելիս անուանում էր նրան «Հէյ- դար Շահ»:

Ով էր այդ մարդը, որի անունը ամբողջ Իրանը պատկանում էր և յարգանքով էր ար- տասանում, որին օրհնում էին հազարաւոր

տրական և արդիւնագործական քաղաքներում. սակաւապետ, քաղցած, կրտսմերկ, տգէտ ու ողորմելի: Կատարում են ամեն տեսակ աշխա- տանք, չը քաղվեով ոչ նրա կեղտոտութիւնից, ոչ դժուարութիւնից, ոչ էլ չնչին վարձատրու- թիւնից: Միայն մի հոգս է շատ պարզ հաս- կանալի նրանց մուծել ու խաւար մտրել—աշ- խատել փող, աշխատել ինչ տեսակ դժուարու- թիւնների, զրկանքների գնով էլ լինի դա- նե օրը 12—14 ժամ զբոսել թափելով կրտս- մերկ, արևառ մարմին բոլոր ուժերը գործա- դրելով, «Տանջարի» հաղիւ կարողանում է ամիսը 15—18 ռուբլի աշխատել, իսկ այդ աշ- խատանքից մի բան պահելու, ինչ պէտք ունե- յար ամիսը և կերակրվում է այնպէս, որ սովից չը մոռնէ: Ընայնութիւն ամենա- մայրայից չափերով, սակալի չարբարութիւն մի քանի կոպէկներ տնտեսելու համար—այդ է մարդկութեան այդ խորթ գաւազին միակ մատչելի կենցաղավարութիւնը: Նրան տես- նում են ամեն օր, նրան ճանաչում են ամեն- ըրը, բայց ով է հետաքրքրվում, թէ ինչ է նա, ինչ մարդկային ցաւեր ու ցանկութիւններ ու- նի: Չենք յիշում, որ մամուլն էլ ուղարու- թիւն դարձրած լինի Պարսկաստանից մեր կողմերը եկող այդ դժբախտ հօտերի վրա: Ուստի առանձին հետաքրքրութեամբ կարգա- ցինք «Ваким. Ивв.» լրագրի մէջ համալրա- կան կեանքի մի քանի գծերի նկարագրու- թիւնը: Մի կարծեմ, թէ այդ տիղը ու խա-ւար հօտերին խորթ են մարդկային սրտի նուիրական զգացմունքները: Նրանք այստեղ տանջվում կեղեքվում են իրանց ընտանիքնե- ռի համար: Անտարքտի լինելով ամեն մի զըր- կանք, ամեն մի դժուարութիւն ու դժբախ- տութիւն, նրանք իրանց սրտի մէջ չեն հանցը- նում հայրենիքի սէրը: Այդ սէրն է, որ տա- նում է նրանց դէպի յետ, դէպի հայրենիք, առն ու ընտանիք: Չը լինել այդ սէրը, «Տան- շարի» կը մնար իր աշխատանքի, իր տան- ջանքների մէջ, որովհետեւ այստեղ, Անդրկով- կասի քաղաքներում, նա իրան շատ լաւ է զգում, նոյն իսկ երջանիկ: Պարսկական իրա- կանութիւնը, որ բըւում է նրանց դէպի հեռա- կոր երկրներ, այնքան ստակալի է, որ ոչ մի բանւորական դժոխային աշխատանք չէ կարող սարսափեցնել նրանց: «Համալրի» ափսոսան-

որքեր, այրիներ, դժբախտ ընտանիքներ, որ սրբում, չորացնում էր անթիւ արտասուքներ, սփոփում անհամար վիշտեր, բուժում ցաւեր, սպիկանի գնում վէրքերին:

Որտեղից էր նա եկել, որ քաղաքի բնակիչ էր, ունի ինքն ընտանիք—անա հարցեր, որ ամեն մարդ անում էր, բայց ոչ ոք նրա պա- տասխանը չէր ընդունում: Երբ հետաքրքրե- ները դիմում էին իրան, Հէյդար-Շահին այդ- պիսի հարցմունքով, նա պատասխանում էր. «Աստուծու մի անարժան պարտան եմ»:

Նա անցնում էր քաղաքից քաղաք, աւանից աւան, գիւղից գիւղ. սարեր, հովիտներ, դաշ- տեր, անապատներ էր ոտնակոխ անում և ա- մեն տեղ թշուառ մարդկութեան օգնութեան հասնում: Նրանից պատկաւառում և քաղվում էին բանակայինը, դատաւորները, կուսակալները. նրանից վախենում էր հողտրակաւութիւնը, թէ և ատամները կը ճտում էր նրա վրա. նրա առաջ բացվում էին բոլոր գանդեր և ամենքի բառերները. նրան տալիս էին, ինչ որ ուզում էր և տալիս էին հաճոյքով, ուրխութեամբ. նա անխտիր դիմում էր ոչ միայն պարսիկնե- րին, մուսուլմաններին, այլ և գերմաններին, հա- յերին, հրէաներին. նա դիմում էր և շիրաններին և սիւնիներին ու անխտիր օգնում ամենքին: Ունէր նա որ և է սեփականութիւն և ինչի մէջ էր կայանում այդ սեփականութիւնը—ոչ ոք չը գիտէր. նա ունէր մի սպիտակ էշ, որի վրա գցում է իր խուրճիկը, մէջին մի քիչ հաց ու պանիր ու մի քանի փոխնորդ և որի վրա բարձում էր իր փոքր թամբալիսը, (վերական, դոշակ և այլն), և ինքն էլ տեղ տեղ նստում էր թամբալիսի վրա. մեծ մասը նա հետիտում էր

Բ Ա Ն Ա Ս Թ Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Հ Ե Յ Դ Ա Ր - Շ Ա Հ (Պարսկական կեանքից)

Պատմական Դատարարի

II

Միջօրէի ազանը նոր էր սկսել մինարեթիսի- ըր բարձունքից հնչել և նախաձայնանումազը նոր էին կատարել հաջի Աբբասը և մէջէդի Բէրբերը, երբ Սարգը Մէջքանի հրատարակել կողմից մի ահագին ժխոր բարձրացաւ. ման- չուկները ոտաբորեկ, ոտաուսելով, վազելով անցնում էին և պոսում:

— Իսախ է, գալիս է Հէյդար-Շահը: — Որտեղ է, որ կողմն է դիմում, կրկնվում էին հարցերը իրար ետեւի:

— Շահի պալատից նոր է դուրս եկել, գի- մում է դէպի քաղաք, լվում էին ձայներ:

Այս խօսքի վրա հաջի Աբբասը վեր թռաւ տեղից:

— Գնանք, մէջէդի Բէրբեր, գնանք ընդ առաջ, ասաց նա շուքրան հարցնելով:

— Չուր է, հաջի Աբբաս, նա այժմ շրջա- պատված կը լինի ահագին բազմութեամբ. դժուար կարողանաք նրան մտնելու. աւելի լաւ է տեղներս նստենք, նա կը գալ անցնե- լու այստեղից և իր սուրբը աղբարանի հա- մար հաւաքելու. պատրաստենք այդ սուրբը և սպասենք նրան:

— Իս բերանով ինքն Արիսթունն (Արիստո- տելն) է խօսում, մէջէդի, ասաց հաջին և բա-

քով է հեռանում Բագուից, իր կեղտոտ, տա-
ժանակիր աշխատանքի տեղից, որովհետև գի-
տե, թէ ինչ է իրան սպասում հայրենիքում,
տանը: Անա վերին սաստիճանի հետաքրքրա-
կանը այդ պարսկական իրավանութիւնն է,
որ յորտեմագիւրը նկարել է, հիմնվելով հա-
շարհի ստանդարտները վրա:

Պարսիկ ամբողջ—ստուգ է նա—մեծա-
մասնութեանը անհող է, գտնվում է բնա-
կալ խաների յուզի տակ, որոնք նայում են
ազգայն ու հասարակ «ուսման» ինչպէս
անայլին կենդանիներին, որոնց կարելի է
շահագործել ամեն կերպ: Երկրի կուլտու-
րական զարգացման ստոր սաստիճանը և
ամբողջ տգիտութիւնը, տարրական հաս-
կացողութիւնների բացակայութիւնը մարդ-
կային իրաւունքների մասին, այն ֆանա-
տիկոսական մշտելը, որ պարսկական հոգե-
ւորականութիւնը է տարածվում, պահում
են այդ անշարժ ամբողջ կուլտուր կա-
մայակաւորութեան և անկարագրելի մտա-
ւոր միջութեան սեղմիչները մէջ: Գոր-
ծարանական արդիւնաբերութեան կատա-
րեալ բացակայութիւնը կապում է մարդ-
կային հողին, որ համարին ամբողջովին
գտնվում է խաների ձեռքին, որոնք ան-
սահման տէրեր են, ինքնակամ կառավա-
րում են իրանց խանութիւնները և որոնց
կամայականութեան չէ կարող դիմարդել
տեղական իշխանութիւնը: Կեանքի պայ-
մանները պարսիկներին սովորեցրել են հո-
գագործութիւն և նրանք վարձով հողեր են
վիճակում խաներից, մշակում են, իսկ հուն-
ձի 20 տոկոսը ստանում են խանի ամբար-
ները: Հունձի ամենատար ժամանակը խա-
ների ծառաները ման են գալիս գիւղերը
և աշխատանքի ընդունակ երիտասարդնե-
րին ընում են խանի համար աշխատելու:
Նրանք պէտք է թողնեն իրանց սեփական
աշխատանքները և գնան խանի գործը կա-
տարելու: Աշխատանքը խանի ծառաների
հսկողութեան տակ շարունակվում է առա-
ւօտից մինչև երկու և զրա համար նրանք
ոչ թէ որ և է վարձ չեն ստանում, այլ և
պիտի իրանց հացն ուտեն:

Երկար էլեր կը բռնէր պարսիկ գիւղա-
ցու այս ամբողջութեանը: Հողատէր
խանը—դա պարսկական էին ստորագին է, իսկ
գիւղացին նոյն հին ստուգը, որին ստորագը
կենդանում էր, որի տունը, ստացուածքը նրա
սեփականութիւնն էին կազմում: Բագուից
վերադարձող համարին իր արիւն քրտինքով
աշխատած կապէկները մի մասով պիտի խանի
համար «փէշը» անէ, որպէս զի կարողանայ
միւս մասը իր ընտանիքին տալ: Եւ խանը
շատ անգամ էլ հաւանում էր համար տարած
«փէշը», պահանջում է փող և ստանում է
ձեռով ու բռնութիւններով: Եկատեցէք, մի-
այն խանը չէ այդ մարդկային նախիր տէրը:
Գիւղացին պիտի վճարէ և պետական հարկեր,
պիտի պահէ տգէտ ու ֆանատիկոս ռեպուր-
պիստութիւնը... Անա ինչու համարում համար
եթէ զրախտ չէ, գրախտի նման մի բան է
Բագուի կամ այլ քաղաքի 15—18 բուրձի տը-
ւող տաժանակիր աշխատանքը: Եւ ոչ մի դեժ-
գոտութիւն, ոչ մի գանգաւ, թմբած, քնած
մի անասնական հոտ: Գիտակցութիւն չը կայ,

ճանապարհորդում: Խորշիւնի մէջ նա պահում
էր իր հաւաքած ոսկիները, դոստները, որ նա
բաժանում էր կարողանալիներին: Եւ նա գիտէր
ում բաժանել. նա գիտէր սպիտակ գինի իս-
կական վերքերի վրա, ամբողջ իսկական վըշ-
տեղը, շինել այն տները, որոնք առանց նրա
օգնութեան պէտք է կործանվէին, տապալ
վէին:

Երբ նա մտնում էր մի գիւղ, մի քաղաք,
ժողովրդի խուռն բազմութիւն ղիմաւորում էր
նրան. ամբողջ գիւղը ցնծում էր. սերմացու
չունեցող երկրագործը գիտէր, որ սերմացու
կը ստանայ. թշուառ, աշխատած մարդը գի-
տէր, որ օրից որբացած զուսկները հայր կը
գտնեն. նամուսաւոր վաճառականը գիտէր, որ
անանկութիւնից կարող է ազատվել, երեսի ա-
բուրը պահել, ոտքի կանգնել, իր ցաւը պատ-
մելով Հէյդար-Շահին և ստանալով նրանից
հարկաւոր գումարը, որը նա վերադարձնում
էր յետոյ, իբրև հոգու պարտք: Հիւանդները
համար նա միշտ ունէր միլիթարական խօս-
քեր և նրանց հետ դեղորայք: Երբ մտնում էր
մի ընտանիք և տեսնում էր մերկ երեխաներ,
կամ ընտանիքի հայրը գտնվում էր բանտում
պարտքի կամ հարկեր չը վճարելու պատճա-
ռով, նա գրում էր ստուսակ մտախիչ քաղաքի
վաճառականներից մէկին և պահանջում տալ
այսքան գեղա չիթ, չուխ, և պահանջը ան-
միջապէս կատարվում էր. կամ գնում էր դա-
տաւորի մօտ և խնդրում հանել բանտից բան-
տարկեալին ու դատաւորը հրաման էր տալիս
ազատել նրան կապանքից և յանձնել նրան
Հէյդար-Շահին:

Մի խօսքով, նա ստանում էր ամեն տեղ, ա-

որպէս զի զգայ դրութեան ամբողջ սարսափը:
Գիտակցութեան փոխարէն այդ թշուառները
ամբողջովին խլում են նաևաւոր տգիտութեան
մէջ, նախապաշարմունքներով փաթաթված,
Ֆանատիկոս ու նեղահայտաց: Հյու կամակա-
տարներ են համարները, ենթարկվում են
ամեն խիստ պահանջներին, բայց մի և նոյն
ժամանակ ինչ են անում:

Չին քաղվում ամենակեղտոտ աշխատանք-
ներից, բայց մեղք են համարում խմել այն
գաւաթից, որ գործ է ածել ոչ-մանկագո-
կանը, ուտել այն կիրակուրները, որ պատ-
րաստում է ոչ-մանկագոկանը, գնալ ընդ-
հանուր բազմիսներ և այլն: Չին հաշտվում
լեզուների հետ (կրկն այն պատճառով, որ
սիւննի են), պահանջում են, որ իրանց բու-
րբորվին առանձնացնեն, պահանջում են, որ
իրանց համար ջուր բերողները մահմեդա-
կաններ լինեն. շատերը չեն խմում ձովի
դրած ջուրը:

Սաւարի և տգիտութեան ստուգները:
Նրանք ուրիշ տեսակ վիճակ չեն էլ կարող
ունենալ: Այդ թմբած հօտը զարթեցնելու ոչ
մի յոյս էլ չը կայ: Ո՞վ պիտի նրան գարթից
նէ, ինչպէս: Մահմեդական աշխարհում դա-
տակարային գիտակցութիւնը միայն բուր-
ժուական տարրերի մէջ է զարգացած և այդ
պատճառով էլ շահվողն ու հարստացողը մի-
այն այդ տարրերն են: Բուն ոսովկարական
գաղափարները, դատաւարային հաւատարու-
թեան և արդարութեան ծառայող ինտելլեկտ-
ցիա չը կայ: Մեր ժամանակներում հարստա-
հարող դատակարգերի անսահման տիրապե-
տութիւնն է տարածված, բուրժուական յար-
մարվում է նոյն իսկ նոր ժամանակների պա-
հանջներին, ձեռք բերելով բացի նորոգոյն
հարստանալչական գործիքներից՝ և կրթու-
թիւն, ուսում: Եւ անկարելի է, որ այդպիսի
աշխարհում այնքան աչք ծակող, այնքան
ստուկայի հակասական չը լինեն սօցիալական
դրութեան ծայրայնութիւնները, ձրիակերու-
թեան հերոս խաները և բանտարկան պա-
րիան—հաւաքիս...

ՆՍՄԱԿ ՊԵՍՏԻՊՈՒՍԿԻՑ

Սեպտեմբերի 22-ին

Վերջացաւ ամառային սեզօնը, դաբարեց
տեղային աղմուկն ու շարժումը և Պետտի-
գորսկը, Էսէնտուկին, Կիւսլաօղակն ու ժելեզ-
նօգոսկը իր-մի խու վայրեր դարձան: Այժմ
մարդիկ իրանց ելեմտացոյցը լաւ տեսնուող
յետոյ դժգոհութիւնից դուրս ոչինչ չեն լսեց-
նում. դժգոհ են առեւտրականները, դժգոհ հիւ-
րանոցների ու մասնաւոր ընկալարանների տե-
րերը, ճաշարաններ ու սրճարան պահողները,
նոյն իսկ ծառաներն ու կառապանները դժգոհ
հեռացան և բժիշկները, որովհետև գործերին
վատ էր—փոխանակ 20 000 ի, միայն 15 000
բուրձի աշխատեցին: Առանձնապէս գոհ չը
պիտի լինի նաև ջրերի վարչութիւնը...

Այս դժգոհութեան պատճառն այս տարի
ամառանոց եկողների զգալի պակասն էր,
մենախուր անկիւնները իր հետ սփոփանք,
միլիտարութիւն, կարիկցութիւն, խրախույս,
բաւթարութիւն. նա կհանք, յոյս էր ներշնչ-
չում. նրան հաւատում էին, լրիւսները ոչ մի
էին ստանում, յուսահատները ներշնչվում էին
նոր յոյսով, լցվում նուանդով:

Եւ այդ ամենը կատարում էր մի մարդ, որ
չունէր հաստատ ընկալութիւն, սեփական տուն,
որ շարունակ թափառում էր, կերակրվում էր
ցամաք հաց ու պանիրով, հագնում էր կոպիտ
քրճակ զգեստներ, որ չէր կատարում նոյն
իսկ սովորական նամազները իր ժամանակին,
որ հողորդակցութիւն էր պահպանում բաժնե-
րների հետ, որի անցաւը ծածկված էր թանձր
բողով:

Այդ մարդն էր, որ անպիսի ժխտի աղա-
ղակների մէջ, խառնիճարան ամբողջ շրջա-
պատված, մտաւ էմիրի քաղվանսարայի թեմ-
չան և սկսեց հաւաքել վաճառականներից, բա-
զաններից, սէրրաֆներէց այն տարբեր, որ տա-
րիկ կամ երկու երեք տարին մի անգամ սո-
վորութիւն ունէր գալու և հաւաքելու: Եւ ա-
մենը ուրախութեամբ շտապում էին տալ
իրանց լուծան, նախ քան որ նա ինքն բերանը
բանար և պահանջէր:

Շուտով նա կանգ առաւ և հաջի Աբբասի
ու մէշէրի Բէրիմի խառնութիւնի առաջ:

—Սալամ ձեզ, բարեկամներս, սասց նա,
երբ երկու քաղաքները վերկացան և յարգան-
քով ողջունելով, խնդրեցին մի երկու բող-
նատի մի դէլչան և մի ֆինչան սուրճ վայելել:
—Գուր Շահր (ճաշ) արեւ էք, հարցրեց
Հէյդար-Շահր պարզօրէն:
—Ոչ, Հէյդար-Շահ, այս բողէիս կուղար

որ գանազան կերպ է բացատրվում. ոմանք
պատերազմն են զլխաւոր պատճառ համարում,
ոմանք սրանից անկալ կերպով առաջացած
տնտեսական ծանր վիճակը, կան նոյն իսկ ա-
մառվայ համեմատարար հով անցնելն ու բազ-
մաթիւ նորանոր կուրորտների յայտնագործ-
վելը պատճառաբանողներ. ոմանք էլ սասում
են, թէ մանաւանդ մեր երկրներից «գաղա-
նիցա» գնացողների թիւն սկսել է վերջիս
աւելանալ: Բայց թող ով ինչ բացատրութիւն
ուզում է տալ, փաստն այն է, որ անցալ և
այս տարի բժշկվելու եկողների թիւն մօտ
10,000 տարբերութիւն կար:

Համեմատարար աւելի գոհ են գիւղատնտե-
սութեամբ պարապողները: Մանաւանդ էսէն-
տուկն ու Կիւսլաօղակն այնպիսի բանակու-
թեամբ են կազմք, արեւածաղիկ, կարտօֆիլ,
սիմիդր, կորեկ և այլ արմատիք ու պտուղ-
ներ արտադրում, որ հազարաւոր վագօններով
նոյն իսկ Ռուսաստանի ներքին նահանգներն են
հասցնում. ներկայ տարին այդ կողմից լաւերից
մինչ է. ասե՛ք այս դէպքումն էլ, ինչպէս և
ամեն տեղ, շահը գրամատերերի գրպանն է
մտնում:

Սակայն այս տարվայ անաղուքութիւնը ժա-
մանակաւոր ու անցուկ է և բնաւ չէ կարող
կանգնեցնել այն հսկայական դրութիւնը, որ
անում են այս կուրորտները: Թէ հանքային
ուժով ջրերը, թէ կովկասի մեղմ ու ջինջ օդը
հեղձնուէ մեծ ուշադրութիւն են կենտրոնաց-
նում իրանց վրա և առաջադիմութեան խնջօր
շարժիչներն են հանդիսանում: Ջրերի վարչու-
թիւնն էլ մանաւանդ վերջին տարիներն պա-
տե բերով ջրանք է գործ դնում այս վայ-
րերը հարկաւոր բարձրութեան վրա դնելու:
Հսկայական, մեծ քաղաքներն վայել շէնքեր—
մասնաւոր ու արքունի, որոնք սուսկի պէս
են բուսնում, անընդատ երթեկեղ գնացք,
կէքորական լոյս, ջրանցքներ, քաղաք, գե-
ղեցիկ ծաղկանոցներ ու կոկիկ գայէրէանք,
թատրոններ, ընթերցարաններ, երիտաների
համար ֆրեթբէլեան խաղեր, սանատորիաներ և
այլն մի կողմից ապացոյց են արթուն հսկո-
ղութեան, միւս կողմից փայլուն ապագայի:
Լայնատարած Ռուսաստանի սր անկիւնն ա-
նես, որ այստեղ իր ներկայացուցիչը չունենայ
ամառը և ամենքն էլ վերադառնում են գոհ ու
կազդուրված:

Այս տեղերի մշտական բնակիչները ուսնեն
են, հայերը մօտ 200 տնից աւել չեն. քիչ բա-
ցառութեամբ նոր առեւտրականներ են. ունեն
մի կովկիկ նարաշէն եկեղեցի՝ նուիրված ս. Սա-
հակի ու Մեսրոպի անուանը և համանուն մի-
շատ ողորմելի ուսումնարան մօտ 40 աշակերտ-
աշակատուններով: այս երեխաները նստում
են այսպիսի նստարանների վրա, որոնք վա-
ղուց պիտի դպրոցից դուրս նետված լինէին.
հապ « զրատախառններ... Տէր թողին ան-
գամ դէն կը գցէր. կանծաւոր գրադարանի
կատարեալ բացակայութիւն է, երաճն էլ շատ
թերի և նախկին ծխական դպրոցից մնացած:

կենք չիլա բերել կը տանք և հաճեցք մա-
նակից լինել մեր նհարին:

—Զրուի պէտք չը կայ, բերէք մի կտոր
հաց, պանիր և խաղող և փառարաններ Ալ-
լահին. ես շատ քաղցած եմ, իսկ այսօր դեռ
շատ պղտը է պտտեմ:

Եւ նա, բարձրանալով սաբուի վրա, նստեց
ձարապատիկ փնջալի առաջ:
—Ի՞նչպէս ընդունեց ձեզ արեւախառնալ
Շահր, հարցրեց հաջի Աբբասը:

—Նարեզդդին-Շահր բարի է միշտ դէպի
ինձ. նա ինձ տուեց 6 քաղ ոսկի և երկու
շալ, որ պէտք է հէնց այժմ ծախեմ. իմ աղ-
բատներին շալը սաղ չի գայ, թողնեք աղա-
ներին և խաներին շալերը: Անա խուրշիւնիս
մէջ են:

Ամբողջ հետգնեաւ ստուարանում էր. ա-
մենը կամենում էին տեսնել Հէյդար-Շահին.
ամեն մէկը մի ցաւ ունէր պատճառ:

Երբ նհարը վերջացաւ, աշակերտը, որին
հաջի Աբբասը աչքով էր արել, մատուցեց
Ֆին ջանների մէջ սուրճ, բայց Հէյդար-Շահր
մերժեց, սակով. ես սովորութիւն չունեմ
սուրճ խմելու:

—Գոնէ մի դէլչան քաշէք, մի բանի բող-
հանգստեցէք. եթէ այժմ չէք կարող, քախտա-
ւորեցրէք մեզ այս երեկոյ մեղ հիւր գալով և
մեր տանը գիշերելով ու օրհնելով մեր օջա-
խը և զաւակներին:

Այս խօսքի վրա Հէյդար-Շահր մարմնով մի
սարսուռ անցաւ և նա յայտնապէս յուզվեց,
բայց շտուով գապիլով իրան, սասց.

—Շտորակալ եմ, թող Ալլահը իր բարու-
թիւնը և օրհնութիւնը թափէ ձեզ գլխին,

Եւ այս բոլորն այնտեղ, ուր մեր հարուստ ա-
մարանոց եկողները չը գիտեն փողն ինչպէս
ծախան, ուր ամեն կողմից բազմաթիւ ինտե-
լիգէնտ մարդիկ—բժիշկներ, նախկին ուսու-
ցիչներ ու ներկայ «կարտեօմիկներ» են ժողով-
վում, ուր գտնվում են մարդիկ, որոնք նոյն
իսկ բաղախին առնելու մասին են մտածում...
Օտարական

ՍԵՊՏԵՐ (ԹԻՔԵՐ)

Թիֆլիսի նահանգապետը շրջաբերականով
գիմել և առաջադրել է քաղաքի բոլոր դպրոց-
ների վարչութիւններին, որ այսուհետև՝ ստա-
մոքային հիւանդութիւնների առաջն առնելու
համար, գործածեն եփած ու պղնձեցած ջուր:

Տեղական լրագրիչները հաղորդում են, որ
սեպտեմբերի 15-ին ներքին գործերի մինիստ-
րութիւնը հաստատել է վրաց լիֆանաբօնիա-
կան ընկերութեան կանոնադրութիւնը:

Ներկայ տարում մայրաքաղաքներում նկատ-
վում է կանանց մի մեծ հոսանք, որ գնում է
բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու: Մանկա-
վարժական կուրսերում առաջին տարվայ մա-
սում ընդունված են 900 հոգի և ընդունելու-
թիւնն արդէն վերջացել է:

Անդրկովկասի շէյխ-Իւլ-Իսլամը և մուֆտին
միասին խնդր են տուել Կովկասի գլխաւոր
վարչութեանը, որ թոյլատրվի բաց անել Թիֆ-
լիսում մանաբողանների հողերը սէմինարիա,
որ կրելու է Թագաթաւանդ Յուսուփիլի ա-
նունը: Դպրոցական այդ հիմնարկութեան նը-
պատակը լինելու է պատրաստել ինտելիգէնտ,
կրթված մուլաներ, որոնց այնքան զօրեղ կա-
րիք է զգացվում մանաբողան խաւար հասա-
րակութեան մէջ: Այդ գործի նախաձեռնու-
թիւնը պատկանում է Անդրկովկասի շէյխ-
ուլ-Իսլամին, որը մի քանի ժամանակ առաջ
իր իրաւասութեան տակ գտնված Ալիեփի
դպրոցն ուզում էր վերածել 6 դասարանեան
միջնակարգ դպրոցի՝ մուլաներ և թարգման-
ներ պատրաստելու համար. այդ առիթով նա
արդէն կազմել էր մանրամասն ծրագիր: Իսկ
այժմ հոգևոր նոր հիմնվելիք սեմինարիայի
ծախքերի համար մտադրութիւն կայ գործ
ածելու Անդրկովկասի մզկիթների «վախուֆ»
կամ եկեղեցապատկան հողերի եկամուտները:

Լրագրիչները լսել են, որ Գանձակում մտա-
դրութիւն կայ բաց անելու մանաբողան հո-
գևոր սեմինարիա՝ մուլաներ պատրաստելու
համար: Մեր դրացու լուսաւորութիւնը օգուտ
է և մեզ: Թիֆլիսում և Գանձակում մանու-
բողան հողերը սեմինարիաներ բացվելու լուրն
ամեն մի անկեղծ հայի ու կովկասցու պէտք
է ուրախացնէ, որովհետև այդ դպրոցա-
կան հաստատութիւնները, եթէ բացվեն, կա-
րող են բաւական խոշոր ծառայութիւն մա-

այս գիշեր ի՞նչ սպասում են հիւանդներս, ո-
րոնց պէտք է խնամեմ. բայց դքս փոխարէն
ես մի խնդրեք ունեմ ձեզ անելու, հաջի Աբ-
բաս, սասց նա սաստիկ յուզված:

—Ոչ թէ մինը, այլ հազար պատրաստ եմ
կատարելու, դուք միայն հրամայեցէք, Հէյդար-
Շահ:

—Ունէք դուք որ և է թշնամի, որին ձեք
բոլոր սրտով աղում էք, հարցրեց նա յան-
կարծ, աչքերը յառելով հաջի Աբբասի շըթ-
թուներին:

Նրա սիրտը սաստիկ բարախում էր. այսու-
րը, մի քիչ առաջ դժգոյն և դալկահար, յան-
կարծ կարմրատակեցին:

—Թշնամի՛. այո, ունեմ, թող Ալլահը հիմ-
նայատակ անէ նրա տունը, թող նա ջնանամի
բողբերի մէջ յախտեանս այրվի, տոյրովի իր
տնով, տեղով, զաւակներով. նա որ կործանեց
իմ պապական, հայրական շէն օջախը—զայ-
րացկոտ ձայնով արտասանեց հաջի Աբբասը:

—Ոչ, ոչ, մի անիծիր, աղբսական ձայնով
շշնջաց ծերունին, դրիթէ շիշապատ և տեղից
ցատկեց, կարծես կամենալ վ փախչել:

—Չանիծեմ, ուրիշ ի՞նչ կարող եմ անել
թշնամուս:

—Երեւի, թուա Հէյդար-Շահի բերանից, երբ
նա արագ արագ իջնում էր սաբուի սան-
դուղներէ:

Եւ մինչ հաջի Աբբասը ու մէշէրի Բէրիմը շուա-
րած, վարանած, աղչած մնացել էին, նա մը-
տաւ ամբողջ մէջ և նրա ուղեկցութեամբ, ա-
ղաղակների ու սալաւաթների մէջ շարունա-
կեց իր պոյոյտը:

(Կը շարունակվի)

ստացանել տգիտութեան մէջ խորխորտոյ մեր գրացիներին:

Ինչպէս յայտնի է, քաղաքային նոր օրէնսդրութեան համաձայն հրետները գրկված են ընտրութիւններին մասնակցելու իրաւունքից: Կարայիմները հարց են բարձրացրել, որ այդ կարգադրութիւնն իրանց վրա չը տարածվի: «P. ՕԱ» լրագիրը լսել է, որ կարայիմների յարուցած խնդիրը զրական պատասխանի է արժանանալու:

Չրի և էփանագին ճաշարանների ընկերութիւնը խնդրում է մեզ յայտարարել, որ ընկերութեան անդամների ընդհանուր ժողովը տեղի կունենայ հոկտեմբերի 10-ին, առաւօտեան ժամի 11-ին, Բաղաբային դռմայի դահլիճում:

«Ռուսական հեռագրական գործակալութիւնը» սեպտեմբերի 19-ին հաղորդել էր 4. Պօլսից մի լուր, «Corr. Bureau»-ից առնված, որ իբր թէ թիւրքական սահմանի վրա կազակները և բերդերի մէջ ընդհարում է տեղի ունեցել և մի քանի կազակ սպանվել են: Այդ առիթով «Кавказ»-ը ստացել է հետեւել մանրամասնութիւնները բոլորովին հաստատագրելից: Սեպտեմբերի 1-ին էրզրումի վալին յայտնում էր որոշակաւոր հիւպատոսին, որ օգոստոսի 26-ին բերդերը, որոնք եայլա էին դնացի Բայազէտի սահմանի սահմանի վրա եղած Լասիլիկ-Եայլասի վայրում, Սուբմալուի գաւառի Աստաֆուր գիւղի գիմացը, այդ բերդերը Ռուսաստանից անստաններ են բռնել տարել, որոնց յետ խելու համար կազակները վրա են հասել, Այն ժամանակ բերդերը հարգողները թիւրքական սուլթանի զրապահակին, որ իբր թէ Ռուսական սահմանից դէպի թիւրքիս է խուժել հայ-յեզդափոխականների մի զինված խումբ և թիւրք նիզամները (զինուոր) յարձակվելով կազակների վրա, սպանել են նրանցից 6 հոգի: Իրանից յետոյ իսկոյն թիւրք և ռուս սահմանային ինտրանտիւնները մանրամասն քննութիւն կատարեցին յիշված դէպքի առիթով, որից երևաց հետեւեալը: Օգոստոսի լոյս 26-ի գիշերը Աստաֆուր գիւղից անյայտ շարադրման տարել են 7 ոչխար, որոնք Աստաֆուրից թիւրքիս վերադարձին հանդիպել են ռուս կազակների մի խմբի, որը սկսել է մի թնթիւ հրացանաձուլութիւն աւազակների հետ և յետ խել ոչխարները, իսկ շարադրմանը կարողացել են փախչել: Հետեւեալ օրը՝ օգոստոսի 26-ի առաւօտեան ժամը 10-ին, Աստաֆուրի սահմանագիծ խումբը, բաղկացած 3 զինուորից, նկատում է 7 բերդ (նրանցից 4-ը զինված են եղել), որոնք գնում էին դէպի սահմանը՝ թիւրքիս անցնելու ակներև նպատակով: Մանրամասնաբար ձայն են տալիս. «Ո՞վ է գալիս». բերդերն այդ հարցին պատասխանում են հրացանների միահամուռ կրակով: Այն ժամանակ զինուորներն էլ կրակ արին բերդերի վրա, որոնցից 3-ը սպանվեցին, իսկ 1-ը վերադարձ: Սկզբված հրացանաձուլութեան վրա շրջակայ վրաններից հաւաքվեցին 300-ի չափ բերդ, որոնց հետ միացան մի քանի թիւրք զինուորներ: Ռուսներին օգնութեան եկան սուլթանի պահակներից 47 սահմանագնացներ՝ երկու օֆիցերով, նոյնպէս և 11 զինուոր և 8 հոգի գիւղական եսաուլներ: Սկզբված հրաձուլութիւնը խողոր չափեր ստացաւ և տեղի մինչև երեկոյան ժամի 6½-ը, երբ թիւրքերը թողին իրանց գիւղերը և բազմեցին թիւրքիսի ներսերը: Ռուսներից 2 հոգի թնթիւ վերջ են ըստացել, իսկ բերդերից իրանց ասելով՝ սպանված են 30 հոգի: Բացի դրանից՝ սպանված է և հրաձուլութեան մասնակցող թիւրք զինուորներից մէկը: Սեպտեմբերի 27-ին էրզրումից ստացած լուրերի համեմատ, այժմ վերջացած քննութիւնը ցրց տուց, որ Լասիլիկ հայրապետում ոչ մի կոզակ չէ սպանված: Չալիին խաբել են բերդերը: Այգպիտով՝ «Corr. Bur.»-ի յիշեալ հեռագիրը պարունակում է շատ անձրութիւններ. բոլորովին հնարովի է 6 կոզակի սպանութեան լուրը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏԵՐԱՋՄԵՆ ԵՈՒԻՐԸ
Կոմս Օկուլայի ճառը: Հոկտեմբերի 6-ին (ն. տ.) կոմս Օկուլան մի ճառ արտասանեց Տօկիոյում, որի մէջ յայտնեց, որ եսպոնական ազգը պէտք է պարտասովի երկար պատերազմի համար, որի տեղողութեան չափը առա-

ջուց նախատեսել անհնարին է, բայց որը կը տեղ գտնէ երկու տարի և 2 միլիարդ ռուբլի ծախք կը պահանջէ: Ռուսաստանը, սասց կոմսը, ահագին միջոցներ ունի և այն առաւելութիւնը, որ նրա ազգաբնակչութեան թիւը սաստիկ մեծ է: Այդ պատճառով Եսպոնիան պէտք է պարտասովի ծանր գոնեցի, եթէ կամենում է յաղթական դուրս գալ Կուրի: Ռուսաստանի վրա պատերազմը կը նստէ 3 կամ 4 միլիարդ ռուբլի: Ռուսաստանում անհնարին է փոխառութիւն բաց թողնել կամ աւելացնել հարկերը: Եսպոնիան ստիպված կը լինի եկող տարի փոխ առնել 500 միլիոն իէն: Օկուլան յորդորում է ազգը պահել իր ոյժերը և խնայողութիւնները և անյողողող հաւատարմացումն է յայտնում վերջնական աշխրութեան մասին: (P. A.)

Սյու ճառի առիթով, «Новое Время» լրագիրը մի առաջնորդող է գրել, որի մէջ ի միջի այլոց, հետեւան է առնում. «Ռուսաստանին չաջողվեց միանգամից ջարդել եսպոնացիներին: Ընդհակառակը, մի շարք լուրջ անաշուղտութիւններով հռչակվեց պատերազմի սկիզբը, որ այնքան խնամքով պատրաստել էին մեր հակառակորդները: Մենք մեզ գտնեցինք առ երես իր յատկութիւններով մի առաջնակարգ բանակի և խիստ հզօր նաւատորմի հետ: Պէտք եղաւ ութ ամիս իր դժուարութիւններով բացառել մի արշաւանք մղել, որպէս զի կարողանայիք որոշել, թէ որքան մեծ վտանգ է ներկայացնում մեր «գաղթականական» թշնամին: Այժմ արդէն սկսում ենք կազմել այն համոզմունքը, թէ այնպիսի թշնամու հետ, ինչպիսին եսպոնացիներն են, ամեն յոյս կիրաւ հարստութեան և կրտս-կոմպրոմիսի մասին պէտք է թողնել: Պէտք է օգտու ջարդել պատերազմից մեր անգամ որ նա սկսվել է և այնպիսի ձևով ցրց տալ ռուսական զէնքի ոյժը, որ ամեն մի միտք նոր պատերազմի մասին Ռուսաստանի հետ բոլորովին թողնել Եսպոնիայում: Եւրոպան արդէն երեսուն տարի են ծնում է արդասական ընկալելի հաշտութեան ապագայ դաշնագիրը կը ստեղծէ Եսպոնիայի համար առիթ համեմատ մի բանի համար—մեր ամբողջ արտաքին քաղաքականութիւնը վտանգված կը լինի, որովհետև նրա ծանրութեան կենտրոնը ակամայ կը փոխադրվի Ասիա, ստիպելով մեզ անմիտ փոխը ծախսել հեռուոր-արեւելեան սպառազինութիւնների համար: Կամ մենք յետ կը մղենք եսպոնացիներին ցամաքից և դրանով կապացուցանենք նրանց, որ նոյն իսկ պատերազմի սկզբի բարեկամ յայտնանքով մեր ցամաքը դուրս գալը նրանց ոյժերից բարձր քան է, կամ մենք կը թողնենք նրանց, որ հաստատ կանգնեն ցամաքի վրա և դրանով միանգամից ձեռք կը բերենք մի ամենավտանգաւոր թշնամի մեր կրկնի ամենահեռուոր մասում:»

Մանգուրիայի կառավարութիւնը: Պէկինից հարորդում են, որ այլտեղ տարածվում է մի բրոշուր Մանչուրիայի կառավարութեան վերակազման մասին ինքնավարութեան հիմունքների վրա, այն նպատակով, որ այդ երկիրը պաշտպանեն օտար պետութիւնների յարչտակութիւնից: Այդ բրոշուրի համեմատ, ինքնավարութեան գործը կազմակերպվելու է նրանով, որ զանազան տեղերում ստեղծվելու են յատուկ ժողովրդական վարչութիւններ, որոնք այժմ արդէն գործում են եւթը գաւառներում, որոնք մտնում են Սին-Յին-Տին և Նայ-Լուն-Տին շրջանների կազմի մէջ: Այդ վարչութիւնները վայելում են գործողութեան իրականապէս ազատութիւն իրանց ենթակայ շրջաններում. մտքովում է պարտադիր զինուորական ծառայութիւն, որ պէտք է վարէ ամեն մի ընկալիչ, որը չէ վճարում որոշ հարկը յօրատու համայնքի, երբեք տարվայ ընթացքում: Դիտարորութիւն կայ հիմնել ամեն տեղ զբոսըրոցներ նոր այլուրեքի գործադրութեամբ: (Н. Время)

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՑ
29 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Գլխաւոր բանակի շարքը լրութիւն է պահում Լեւոնիանի և Մուկղէնի միջև տեղի ունեցած դէպքերի առիթով: Ժողովրդի տրամադրութիւնից և լաված կարծիքներից երևում է, որ եսպոնացիները ողջունում են ռուսների ձեռնարկած արշաւանքը:

10հոկտեմբերի (Բէյտէր): Օկուլի գորարածից հաղորդում են Ֆուլանի վրայով ստանց ամառիւր նշանակելու, որ առաւօտեան սկսվեց արշաւանքը Մուկղէնի վրա: Օյաման իմանալով, որ ռուսները օժանդակ գործեր են ուղարկել ձախ թնիկ Եանուայից 5 մղոն դէպի հիւսիս, հրամայեց յարձակում գործել ամբողջ զօր վրա: Օկուլի հետեւի գործը յարձակողական շարժում սկսեց և առաջ շարժվեց 2—3 մղոն դէպի հիւսիս: Նրան հետեւեց արաբիները: Ռուսները, որոնք հետեւում էին եսպոնացիներին շարժմանը, արաբներին կրակ արցին, որին եսպոնացիները սկսեցին պատասխանել: Արաբներին անհամար շարունակից ամբողջ օր և անհետանք անցաւ: Նոյն օրը երեկոյեան հետեւի գործը շարունակեց յարձակում: Եսպոնական միասին հաղորդում է, որ եսպոնական «Շիր-բատապա» պահակախումբ սեպտեմբերի 18-ին բռնեց «Փոշի» շոգենաւը, որը կամենում էր անցկացնել ահագին կոնտրաբանդ դէպի Պորտ-Արտուր:

ՍՊԻՐՈ, 29 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Կոնիւր կատարութեանը շարունակվում էր անընդհատ երկկամ ամբողջ օրը մինչև դիշերը: Նա այսօր էլ շարունակվում էր, բայց առանց վերջնական հետեւանքի: Ռուսները մեծ ոյժեր կենտրոնացրին եսպոնական աջ թևի դէմ Տայգլիէնի կողմից, բայց կարծում են, որ եսպոնացիները զաղապեցրին շրջապատելու համար իրանց արած շարժումը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒԻՆԸ

Աւստրիա: Մորավիայի մայրաքաղաքում՝ Բրննում ոչ միայն մամուլի ազնիւ մասն է պահանջում ընդհանուր ձայնաւորութիւն, այլ և փողոցներում արդէն խոշոր ցոյցեր են լինում այդ բանի օգտին: Մորավական սէյմի շէնքի ստալ վերջին օրերս հաւարվել էր բանաւորների մի հագին խումբ, որ հասնում էր մօտ 1000 հոգու: Ամբողջ բլաւում էր դէպի սէյմի շէնքի: Պահանջում ենք ընդհանուր ձայնաւորութիւն: Սէյմի ներքում երիտասարդ չէլիերի կուսակցութեան գլխաւորների մէկը պ. Սորանսկին առաջարկութիւն էր արել այդ նիստին—«մտցնել Մորավիայում ընդհանուր ձայնաւորութիւն: Սէյմի գերմանական մեծա-

մասնութիւնը մերժեց այդ առաջարկը: Այդ ժամանակ զալէրէայում հնչեցին դժգոհութեան զօրեղ ձայներ, որ այլտեղից անցան փողոց: ցուցարարներին: Այսպէս մի կողմից չէլիերը վարում են ազգային կոնգրեսի փորձաւորութեան դէմ և պահանջում ազգային միացում և ինքնավարութիւն, իսկ միւս կողմից նոյն ազգային ամբողջութեան մէջ առաջնում է զսասակաբաշխի կոնգրես: Եւ այդ երկուսն իրար ամենին չեն խանգարում, երբ մարդ հասուն կերպով մտածում է:

Թիւրքիս: Արտասահմանային լրագիրներում սկսել են երկալ մանրամասնութիւններ մակերեսական ներքին օրգանիզացիայի յիշատակագրի կամ մէմուարի մասին: Այդ մէմուարը մի խոշոր հատոր է, որ կրում է «Մակերեսային և Արքիանուպոյի վիլայիթը» վերնագիրը: Նա պարունակում է վերջին 10-ամեակի ապստամբական շարժման պատմութիւնը: Դա մի ամբողջ էպոպէա է, ինչ որ արտասահմանային կազմակերպութիւններով, որ ցրց է տալիս ապստամբների կուրի մանրամասնութիւնները թիւրքերի հետ, և մակերեսական խաղաղ ազգաբնակչութեան մարտիրոսագրութիւնը: Մէմուարը վերջանում է հետեւեալ խոսքերով. «Մակերեսայինները, իրանց գրութիւնը լաւացնելու համար, պահանջում էին երկրի վարչութեան գրուել դնել մի եւրօպացու և մի վերահսկիչ յանձնաժողով: Պետութիւնները պատասխանեցին՝ մշակելով բարեկորտութիւնների մի ծրագիր, համեստ բովանդակութեամբ, բայց որը մնաց անգործադրելի: Իրա համար ներքին կազմակերպութիւնը յայտնում է, որ նա ամեն կերպ կհիւր շարունակելու է մինչև այն ժամանակ, երբ միջազգային պատերազմական միջամտութիւն իսկապէս վերջ չը դնէ թիւրքական սերպապետութեանը: Այդ մէմուարի երեւալը ցրց է տալիս, որ չափազանց միամիտաւատեան են եղել այն անձերը, որոնք կարծել են և դեռ կարծում են, թէ Մակերեսային խաղաղվելու վրա է:

Անգլիական թիւրքերում տպված են հետեւեալ հեռագիրները 4. Պօլսից, հոկտեմբերի 1 (ն. տ.) թուով: «Մի հայտն կաթողիկոսը այժմ գտնվում է այսօր: Մերկ, Օրմանեան պատերազմի ընկերութեանը, սէլամըրի արարողութիւնից յետոյ, կաթողիկոսը ընդունվեց սուլթանից: Սուլթանը Սարայան կաթողիկոսին յայտնեց իր գոնահարութիւնը նրա հաւատարմական զբաղմունքի համար և յայտնեց, որ ինքը ի սրտէ ցանկանում է, առանց խտրութեան բոլոր ժողովրդեան բարիքը, և ուղղվ է, որ ամեն օր ապրի խաղաղ և հանգիստ: Սուլթանը խորհուրդ տուեց կաթողիկոսին մասնաւոր չը լսել օտար գործիչներին:»

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՑ
29 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Գլխաւոր բանակի շարքը լրութիւն է պահում Լեւոնիանի և Մուկղէնի միջև տեղի ունեցած դէպքերի առիթով: Ժողովրդի տրամադրութիւնից և լաված կարծիքներից երևում է, որ եսպոնացիները ողջունում են ռուսների ձեռնարկած արշաւանքը:

10հոկտեմբերի (Բէյտէր): Օկուլի գորարածից հաղորդում են Ֆուլանի վրայով ստանց ամառիւր նշանակելու, որ առաւօտեան սկսվեց արշաւանքը Մուկղէնի վրա: Օյաման իմանալով, որ ռուսները օժանդակ գործեր են ուղարկել ձախ թնիկ Եանուայից 5 մղոն դէպի հիւսիս, հրամայեց յարձակում գործել ամբողջ զօր վրա: Օկուլի հետեւի գործը յարձակողական շարժում սկսեց և առաջ շարժվեց 2—3 մղոն դէպի հիւսիս: Նրան հետեւեց արաբիները: Ռուսները, որոնք հետեւում էին եսպոնացիներին շարժմանը, արաբներին կրակ արցին, որին եսպոնացիները սկսեցին պատասխանել: Արաբներին անհամար շարունակից ամբողջ օր և անհետանք անցաւ: Նոյն օրը երեկոյեան հետեւի գործը շարունակեց յարձակում: Եսպոնական միասին հաղորդում է, որ եսպոնական «Շիր-բատապա» պահակախումբ սեպտեմբերի 18-ին բռնեց «Փոշի» շոգենաւը, որը կամենում էր անցկացնել ահագին կոնտրաբանդ դէպի Պորտ-Արտուր:

ՍՊԻՐՈ, 29 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Կոնիւր կատարութեանը շարունակվում էր անընդհատ երկկամ ամբողջ օրը մինչև դիշերը: Նա այսօր էլ շարունակվում էր, բայց առանց վերջնական հետեւանքի: Ռուսները մեծ ոյժեր կենտրոնացրին եսպոնական աջ թևի դէմ Տայգլիէնի կողմից, բայց կարծում են, որ եսպոնացիները զաղապեցրին շրջապատելու համար իրանց արած շարժումը:

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՑ
29 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Գլխաւոր բանակի շարքը լրութիւն է պահում Լեւոնիանի և Մուկղէնի միջև տեղի ունեցած դէպքերի առիթով: Ժողովրդի տրամադրութիւնից և լաված կարծիքներից երևում է, որ եսպոնացիները ողջունում են ռուսների ձեռնարկած արշաւանքը:

միապետի վրա, որի վրա կատարվում է օժուճեա և Սերբիայի վրա, որի վիճակը նրան է յանձնված»:

Թագաւորը խորին կերպով զգացված էր և պատասխան ուղարկեց, որի մէջ յիշում է այդ օրը այն բոլոր բարիքը, որ Թագաւոր Կայսրը և Ռուսաստանը արել են Սերբիային: Թագաւոր Կայսրի հեռագիրը մեծ ուրախութիւն առաջացրեց այն պատճառով, որ հանդէսը մասնաւոր բնաւորութիւն էր կրում և շնորհաւորութիւնները չէին սպասում բարձրագոյն անձինքներից:

29 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Դալնից եկած եսպոնացիները հաղորդում են, որ եսպոնացիները այժմ ուժակոծում են Պորտ-Արտուրի նաւահանգիստը պաշարող նոր թնդանութիւնների օգնութեամբ: «Բէյտէր» այս օրերս փրակվեց ռուսների դիպչելուց: Միակ պարտութիւնը, որ եսպոնացիները կրեցին այն էր, որ ռուսները չէին մղեցին նրանց Բարձր լիւրան մօտ: Եսպոնացիները հաստատում են, որ նրանք ոչնչացրել են երկու բէրուտ, որոնք կարող էին անփիլակոյն կրակ բանալ եսպոնացիների դէմ նրանց յարձակման ժամանակ էր: լուրջանի վրա: Նրանք հաստատում են, որ իրանց վերջը 6 մնացած բէրուտները Շոյշինից դէպի հարաւ դեռ ևս իրանց ձեռքում են գտնվում:

ՏՊԻՐՈ, 29 սեպտեմբերի: Պաշտօնապէս հաղորդում են, որ կառավարութիւնը վճարել է 80 միլիոն ինի ներքին փոխառութիւն բաց թողնելու:

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՊԵՏԵՐՔՈՒՐԻ: Պաշտօնական հեռագիրներ չեն ստացված Հեռուոր Արեւելից սեպտեմբերի 29-ին—Թագաւոր Կայսրը Բարձրագոյն չըբամայի բարեհաճեց Նորին Մեծութեան շնորհակալութիւնը յայտնել Եսպոնացիայի նահանգապետին գերազանց կարգապահութեան համար Բէյտէրի փողոցներում Նոյն Մեծութիւնների բարեկամ այցելելու ժամանակ: «Правительственный Вестник» լրագրում տպված է. «Սեպտեմբերի 21-ից մինչև 27-ը Անդրկասպեան շրջանում խօրհայի ոչ մի դէպք երևան չէ եկել: Վերջին հիւանդացոյնը կային Մէրվում սեպտեմբերի 19-ին: հիւանդացաւ մէկ զինուորական և մէկ քաղաքացիական պաշտօնական: Միջին ասիական երկաթուղու Դուշակ և Կիլիկ-Արմաւ կայարաններում սեպտեմբերի 20-ին հիւանդացան 2 մարդ: Բագում խօրհայով հիւանդացողների թիւը նկատելի կերպով պակասում է սեպտեմբերի 21-ից մինչև 28-ը հիւանդացել են 80 և մեռել են 53 հոգի: Սեպտեմբերի 22-ին խօրհայով երկու հիւանդ երևան հանվեցին Բագուից Երևանեայով եկած մարդատար գնացքում: Մարտոկում սեպտեմբերի 24-ից մինչև 26-ը հիւանդացողների նոր դէպք չեն նկատվում: Սեպտեմբերի 21-ից մինչև 24-ը հիւանդացան հինգ և մեռան յոյս հոգի: Բացի վերոյիշեալ տեղերից խօրհային կակածիլի դէպքեր եղել են Աստրախանի նահանգի Յարնիկի գաւառի Բախնիկ գիւղում, և Սամարա քաղաքում: Բախնիկ գիւղում սեպտեմբերի 14-ից մինչև 26-ը հիւանդացան ստամոքսա-աղիքային տար կատարով 12 մարդ և նրանցից հինգը մեռան: Հիւանդութեան կլինիկական պատկերի հիման վրա ենթադրութիւն ծագեց խօրհայի մային Բակտերիօլոգիայի խօրհայի երկու դէպք է հաստատված, և երկուսն էլ մեռել վերջացան»:

ՏՊԻՐՈ, 27 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Եսպոնացիների ընդհանուր արշաւանքը նեղ ճակատագրով Մուկղէնի վրա շարունակվում է: Ընդհանուր ճակատամարտը տեղի է ունենալու ամենամօտ ապագայում: Ռուսները, բաղկացած հետեւի գործի մէկ բրիգադայից և 2000 հիծիկազորից երկու թնդանութիւններով գնալով Կուրիէի թևի դէմ, անցան Տայգլիէնի սեպտեմբերի 26-ին: Ռուսները յարձակում են գործում Յիւանդանի վրա Մայմազից դէպի հիւսիս-արեւելք ակներև նպատակ ունենալով՝ կարել եսպոնական հաղորակողութիւնը Եսպոնի ուղղութեամբ: Օյաման հեռագրում է, որ կուրի սկսվեց սեպտեմբերի 27-ին ամբողջ ճակատի վրա: Եսպոնացիները յետ մղեցին ռուսների յարձակումը Յիւանդանի վրա:

ՏՊԻՐՈ, 27 սեպտեմբերի (Բէյտէր): Եսպոնացիների ընդհանուր արշաւանքը նեղ ճակատագրով Մուկղէնի վրա շարունակվում է: Ընդհանուր ճակատամարտը տեղի է ունենալու ամենամօտ ապագայում: Ռուսները, բաղկացած հետեւի գործի մէկ բրիգադայից և 2000 հիծիկազորից երկու թնդանութիւններով գնալով Կուրիէի թևի դէմ, անցան Տայգլիէնի սեպտեմբերի 26-ին: Ռուսները յարձակում են գործում Յիւանդանի վրա Մայմազից դէպի հիւսիս-արեւելք ակներև նպատակ ունենալով՝ կարել եսպոնական հաղորակողութիւնը Եսպոնի ուղղութեամբ: Օյաման հե

